

La Revolució de 1821 i les seves celebracions als 200 anys de la Revolució

Vanguelis Karamanolakis
(Traducció: Rubén J. Montañés)

«Η Επανάσταση του 1821 και οι εορτασμοί της στα 200 χρόνια της Επανάστασης», *Χάρτης* 33 (setembre 2021). L'article de Vanguelis Karamanolakis ha estat publicat en el número especial de la revista *Khartis* dedicat a la commemoració dels 200 anys de la Revolució grega; aquest n'és l'enllaç: <https://www.hartismag.gr/hartis-33/afierwma/h-epanastash-toy-1821-kai-oi-eortasmoi-ths-sta-200-xronia-ths-epanastashs>

Fotografia: Departament
d'Història i Arqueologia.
Universitat d'Atenes.

Vanguelis Karamanolakis (Atenes, 1965) és historiador i professor de Teoria i d'Història de la Historiografia a la Universitat d'Atenes. Sobre la seva especialitat ha publicat algunes monografies i abundants articles.

Banderetes descolorides pel sol i retrats escrostissats de lluitadors; poemes que van ser oblidats immediatament després d'haver-los declamat; acudits «grossos» esperant l'inici de la desfilada i vestidures que a poc trobarien de nou el seu lloc als baguls amb naftalina. La commemoració del 25 de Març continua sent encara avui, amb diferència, la festa escolar més ensopida dels meus anys d'infantesa, millor dit, la més indiferent. Ja fos per la distància temporal des de l'heroic 1821, ja fos pels retorismes dels meus mestres i professors, no sé què de tot tenia la culpa, però va caldre que els darrers anys d'escola s'hi afegís Makrigiannis i més tard, en el batxillerat, Kordatos o Skarimbass, perquè el dia comencés a adquirir interès.

Aquesta sensació, tanmateix, no era només meva. Amerada en les fresques aigües de la Junta Militar, la celebració de 1821 havia de passar per molts anys a un segon pla en la Transició que, en els seus primers anys, semblava girar l'esquena fins i tot al període mateix. En la meua vida escolar a l'ensenyament mitjà era el Politècnic que predominava, connectat amb la consagrada absència anual a les classes. En el pas del gimnàs al liceu, allà pel llunyà 1981 i els primers dies del PASOK no sols es fixà com a festa escolar el 17 de Novembre, sinó que a més a més el 28 d'Octubre va ser rebatejat en la música de Theodorakis i en les cançons guerrilleres. El 25 de Març semblava llunyà, sense referència directa a l'avui. Itineraris de les commemoracions, moments de la memòria pública.

No seria original si assenyalés que cap celebració no s'esdevé senzillament per tal de recordar el passat, sinó per parlar amb l'avui i planificar el demà. Les celebracions són fites, precisament perquè tornen a portar les experiències del passat enquadrant-les en les estratègies del present. I en aquest sentit, quines experiències es triïn i com s'evocin constitueix un element integrant de la conformació de la memòria de la commemoració. La commemoració del 25 de Març ha tractat en tota la conjuntura amb les necessitats de l'avui, però també, paral·lelament, amb el pòsit del coneixement històric que s'havia format al voltant dels fets als quals es refereix. No era una marxa en línia recta, ni tampoc òbvia.

Des del dia en què es va consagrar el 25 de Març com a festa nacional, en 1838, la celebració de la commemoració esdevingué punt de convergència, de desacord, de conflicte (Karamanolakis 2020).¹ Si la seva consagració fou resultat d'un consens, basat en l'estreta relació d'allò nacional amb allò religiós, per l'altra banda la seva celebració, inspirada, com ha mostrat Khristina Kuluri, per la tradició dinàstica europea, constituí objecte de conflictes (Kuluri 2020). La pregunta crítica era qui podia expressar el sentit d'aquesta commemoració. Així, en l'hora que la doxologia oficial es realitzava en presència del rei, el 25 de Març de 1841, la guàrdia bavaresa negligia les canonades d'honor previstes. El fet es va considerar una ofensa als lluitadors que participaven en la commemoració. Un gran grup d'estudiants i lluitadors van reaccionar i començaren a cridar consignes contra Otó. La protesta va acabar amb la intervenció de la policia i les detencions de molts dels participants, tanmateix va deixar enlaire la pregunta si la dinastia estrangera podia expressar els ideals de la Revolució (Orfanidis 1841).

En tota circumstància i com succeeix amb tots els grans esdeveniments que marquen les nostres vides, la marxa de la celebració va connectada amb el trajecte de la memòria viva a la memorificació, a la creació d'una memòria col·lectiva comuna, que elaboraria aquest passat-present. En aquest sentit la celebració dels 50 anys de la Revolució, la primera gran celebració a la capital, constituí un pas crític. L'acte de presentació pública de les dues estàtues, de Rigas Fereos i de Gregori V, davant els Propileus de la Universitat, simbolitzava aquest nou lloc de consens on els protagonistes eren dos personatges que havien xocat en vespres de 1821. Si Rigas es donava més o menys per suposat, Gregori provocava moltes reaccions per haver excomunicat la Revolució. L'estàtua de Rigas es va presentar el 16 de juny de 1871. L'estàtua del segon fou presentada el 25 de març de 1872, perquè l'any anterior havia tingut lloc el trasllat dels seus ossos des d'Odessa. I, en tots dos casos, les cerimònies foren públiques, en presència de milers d'habitants de la capital. I en les dues cerimònies fou protagonista el nou rei, Jordi I, que havia pujat al tron en 1864. La presentació de l'estàtua de Gregori fou acompanyada per la lectura del famós poema d'Aristotelis Valaoritis «Com ens contemples immòbil? On corre el teu pensament?». La recitació pel mateix Valaoritis d'un poema escrit en llengua demòtica intensificava el caràcter multitudinari de la cerimònia, implicant, en conseqüència, la nació sencera. Vuit

---

¹ Versió prèvia i més breu d'aquest text.

anys després de pujar al tron Jordi I, la incorporació festiva del Patriarcat Ecumènic a les forces que van donar suport a la Revolució contribuïa, de manera determinant, a la projecció de la unitat de la nació que expressava el nou rei (Mikoniatis 1984).

A aquest sentit de la memorificació de la Revolució també contribuïa, raonablement, el final biològic dels seus herois: la vivència donava pas a la memòria. D'altra banda, més o menys en el mateix període, té lloc l'entrada de l'ensenyament de la Revolució en el programa escolar, mentre que la publicació de la *Història de la Nació Grega* de Konstandinos Paparrigópulos configurava un poderós relat del que hi havia succeït, i creava una norma per als següents intents de relatar-ho i interpretar-ho. Paral·lelament, en 1884 s'esdevingué la primera exposició amb objectes de la Lluita i poc després el primer museu sobre la Revolució, el Museu Històric Nacional (Karamanolakis 2011). En 1914 es van crear els Arxius Generals de l'Estat, sota la direcció de Iannis Vlachogianis, la persona més crucial per a l'estudi del 1821 en la primera meitat del s. XX. Es completà també el complex memorial davant dels Propileus. Al costat de Rigas i de Gregori V s'afegiren Koraís i Kapodístrias, configurant, com ha assenyalat Filipos Iliú, un «panteó nacional» (Iliú 1989).

Des del final del s. XIX i després, la Revolució es va connectar amb les noves lluites irredemptistes dels grecs, la de Creta, la de Macedònia i tot seguit les Guerres Balcàniques i el Desastre d'Àsia Menor. Així la Revolució adquiria un nou sentit, esdevenia la Revolució incompleta, que havia de completar-se amb la incorporació de les noves poblacions. En aquest sentit es van accentuar encara més el paper dels *kleftes* i dels *armatolí* i es van posar de relleu herois militars, com ara Kolokotronis o Karaiskakis. Aquests processos havien de fer-se manifestats amb la celebració dels 100 anys, en 1921. L'Estat grec començà a preparar les celebracions ja des de 1916, però la vida va dur les coses d'una altra manera. La Campanya d'Àsia Menor portà a l'ajornament de la celebració, amb la lògica que Grècia festejaria la commemoració havent sortit vencedora de la guerra.

L'endemà va trobar les coses totalment distintes. Amb el trauma del Desastre d'Àsia Menor, l'Estat grec havia de gestionar el problema d'un país dividit, amb habitants de diferents «velocitats». La Grècia Vella, els habitants dels Nous Països que s'hi havien incorporat després de 1912 i certament els centenars de milers de refugiats de l'imperi otomà. Les celebracions s'esdevingueren finalment en 1930 pel govern d'Elevthérios Venizelos i foren les més brillants que havien tingut lloc fins aleshores. El seu missatge no es referia tant a la Revolució com a les realitzacions del nou Estat. Venizelos volia fer memòria de tot allò en què Grècia havia reeixit, però també de tot allò en què podia reeixir, i sota aquesta visió configurar una nova memòria col·lectiva. Per a la coordinació de les manifestacions de la celebració, per decisió governamental es va formar una comissió especial de personalitats importants de l'època, la Comissió Central del Centenari (Triandafil·lu 2016). La celebració fou la més important fins llavors a l'Estat grec i es desplegà per tot el país; una de les manifestacions cimeraes en fou el trasllat dels ossos de Theódoros Kolokotronis d'Atenes a Trípoli, cerimònia que donava el paper de protagonista al general peloponnesi. En l'epicentre hi havia la reconfiguració nacional

després del Desastre d'Àsia Menor i l'accelerament de l'assimilació dels Nous Països al tronc nacional.

Alhora que es festejava per la nació sencera la commemoració, el diari *Rizospastis [Radical]*, òrgan del llavors recentment fundat Partit Comunista de Grècia, invitava els ciutadans d'esquerres a celebrar el 25 de Març de 1930 la Comuna de París, i a deixar la Revolució de 1821 per als burgesos.² No es tractava d'un acudit: si la Revolució semblava adquirir un caràcter consensuat, com un sinònim del mateix Estat grec, fou una primera, intensa dubitació d'aquest clima. En 1924, Iannis Kordatos, llavors secretari del KKE, publicà un llibre que marcà un canvi radical en l'estudi i la percepció de la Lluita, *El significat social de la Revolució de 1821*, un llibre que per primera vegada posava en dubte el caràcter exclusivament nacional i parlava de la seva dimensió social i de classe. El llibre provocà enormes reaccions, l'autor va estar a punt de ser excomunicat, després fou incautat, va viure moltes peripècies lligades amb la història de l'esquerra a Grècia.

Aquesta primera postura de l'esquerra prendrà un caràcter diferent en els anys següents, a través de l'experiència dels fronts populars i sobretot amb l'esclat de la Segona Guerra Mundial, quan la Revolució es transforma en un qüestió del poble en lluita. Naturalment, en la dècada del 1940, la Revolució de 1821 no fou una referència central exclusivament per al món de l'esquerra. La declaració de la guerra greco-italiana posà de nou en escena el 1821 i el seu recordatori. La commemoració del 25 de Març, sens dubte, constituí un punt de partida estable, al llarg de la durada sencera de l'Ocupació, per a concentracions, manifestacions i xocs amb l'ocupant. Especialment per a l'esquerra de l'EAM, el 1821 es revelà en el seu estimat «lloc» retòric. Combinant la genealogia del lluitador de 1821 amb el guerriller de la Resistència, 1821 esdevingué la Revolució traïda, i havia arribat l'hora de fer-li justícia. Cançons guerrilleres, pseudònims de capitans, estudis i obres de teatre confirmaven aquesta relació que es manifestava en les celebracions a la Muntanya, però també a les ciutats ocupades. El 1821 «resistent» bastia la seva pròpia tradició que en els anys posteriors a la guerra i a la guerra civil havia de constituir un element identitari per al món de l'esquerra, perseguit i majoritàriament exclòs de l'àmbit públic. Als desterraments, a les presons, entre els refugiats polítics la celebració es lligava amb causes polítiques i reivindicacions. La referència al destí comú dels lluitadors del '21 i de la Resistència constituí un lloc comú en les crides de l'esquerra per l'alliberament dels detinguts polítics del període.

Per l'altra banda l'Estat oficial bastia les seves pròpies celebracions, basades en el caràcter nacional de la Revolució. Les glorificacions, les desfilades estudiantils i militars, les festes escolars en delimitaven l'àmbit, que prenia sentit per idees com ara el nacionalisme i la legalitat, d'un patriotisme acceptat i al capdavant divisor. Aquest domini de la memòria històrica dividida havia de trobar la seva forma més extrema en la celebració dels 150 anys.

---

² Per a la relació de l'esquerra amb 1821, vegeu, provisionalment, els texts i la bibliografia al lloc web dels Arxius d'Història Social Contemporània en <https://aski1821.gr>.

Segons les decisions de la dictadura militar, al capdavant de la celebració foren nomenats l'arquebisbe Jerònim i el vicepresident del govern de la junta, St. Patakós, una tria que confirmava la dimensió religiosa i nacional del fet. El 25 de Març es combinaria amb l'inici dels fonaments del Temple del Salvador, conegut com a «Vot de la Nació», un heròon central per a la revolució de 1821. El temple s'erigiria als Turkovúnia i s'anuncià un préstec públic per a dur-lo a terme. El dia anterior al 24 de Març les càmares enfocarien el monestir d'Àgia Lavra, on en la glorificació es presentaria també el govern en ple. El cent-cinquantenari accentuava l'estreta relació entre ortodòxia i hel·lenisme, revelant l'Exèrcit com a mitjancer principal i efectiu d'aquesta relació, que podia expressar també genuïnament la unitat nacional. A la mateixa hora, les organitzacions contràries a la dictadura, a l'estranger però també, clandestinament, al país, denunciaven el règim militar i paral·lelament organitzaven les seves pròpies anti-celebracions (Kuki 2016).

Jordi I, Venizelos, Jerònim i Patakós. La nova dinastia, el campament venizelista, la junta militar. Els que plantejaven dubtes sobre Gregori, els comunistes, les organitzacions antidictatorials. La incorporació del Patriarcat, la reconfiguració de l'estat grec, la legalització de la intervenció militar. Cada vegada les celebracions van anar lligades a uns protagonistes concrets, els quals van assumir el fet de visibilitzar el seu propi sentir, dins d'unes formalitats de celebració. Un sentir que parlava amb els fets polítics de l'època, buscava afegir-hi el seu propi caràcter, cobrir necessitats contemporànies.

I en 2021? És aviat encara per a recapitulacions, especialment quan una gran part de les manifestacions s'ha traslladat, per motiu de la pandèmia, al primer semestre del 2022. En tot cas, la concepció inicial del govern, que tenia la responsabilitat del recordatori en un pla central, era una forma de celebració, que portà la lògica d'aquell de 1930. Èmfasi en l'itinerari històric de l'Estat grec i en els seus aconseguints, conformació d'una comissió especial, en part independent del govern, per assolir-ho, amb personal, principalment, científic. Aquestes tries es combinaven amb la creació d'un consens al voltant de la celebració mateixa. El sentit central de la celebració, com es va reflectir a les declaracions del personal competent, era la promoció d'una Grècia forta que tornava, sustentada pel canvi de govern, al pla internacional, després d'un gran període de crisi. En aquest sentit era característica l'elecció del President de la Comissió, d'una persona lligada per excel·lència amb els Jocs Olímpics de 2004, l'organització dels quals es considerà que havia ofert a Grècia el reconeixement internacional.

En qualsevol cas, ben aviat el sentit concret es rebaixà. La pandèmia que vingué després alterà el missatge i forçosament va reorganitzar els plans. Va afeblir les cerimònies públiques i va enfortir les organitzacions científiques i altres, amb la intenció de produir coneixement històric. Paral·lelament va afeblir l'element central i reforçà el gir cap al local: en són indicatives les visites de seccions de la Comissió a una sèrie de llocs històrics de la Revolució. La feblesa de configuració d'un discurs central per part de la Comissió no es devia només a la pandèmia, sinó també a la polifonia que es va desenvolupar al voltant de la commemoració amb la forta presència de fundacions culturals, museus, arxius, etc.

En qualsevol cas, el que ha distingit l'actual celebració és d'una banda l'absència d'aquelles grans cerimònies a les quals van lligades commemoracions de tal abast, cerimònies que «es legalitzen» sempre dins la participació de la multitud, del públic. D'una altra i principal, el trasllat de la celebració a les pantalles dels ordinadors ha estat un canvi crític per a la forma, però també per al contingut de les manifestacions, un canvi de la grandària i les conseqüències del qual encara no hem pres consciència.

Durant els dies en què s'escrivia aquest text, el ressò dels grans incendis de l'estiu era molt intens. I com passa cada vegada que el present ens recorda quantíssimes coses no hem preguntat en el passat, pensava què poc hem estudiat la història del medi al nostre país. No sols allò obvi, és a dir, què significava la topografia de l'espai concret per a la conformació de les persones, sinó també per a l'esclat i l'evolució de la Lluita. Però també quina fita suposava, per exemple, en el llarg itinerari històric en allò que en diríem llarga durada, la Revolució de 1821 per al medi, què significava la conformació d'un estat nacional per gestionar-lo i enfrontar-s'hi. Per l'altra banda, reflexiono que, com els sentits i les lectures del passat contínuament es renoven, podem repensar els «missatges» del més gran esdeveniment que festegem enguany dins l'àmbit de les noves conjuntures. Si la Revolució de 1821 constitueix una contínua nota emergent en la lluita comuna, amb tots els conflictes interns, les tensions i els diferents interessos que amaga, en quina mesura seria possible que aquesta lluita prengués noves dimensions a partir dels grans riscos de la conjuntura? Què és, potser, més important avui sinó la protecció i la conservació del nostre medi natural? Si Makrigiannis, dins del marc de la recerca del passat nacional, es referia a les antiguitats quan deia que per això vam fer la guerra, potser per a les nostres generacions això podrà referir-se al medi, allò que hem heretat dels nostres i que hem de lliurar a tothom que seguirà.

BIBLIOGRAFIA

- Iliú, Fílipos. 1989. *Ιδεολογικές χρήσεις του κοραϊσμού στον 20ό αιώνα [Utilitzacions ideològiques del koraisme en el s.xx]*. Atenes: Ο Πολίτης.
- Karamanolakis, Vanguelis. 2011. «Εξεικονίζοντας τη συλλογική μνήμη: Η Έκθεσις Μνημείων του Ιερού Αγώνος (1884) [Representant la memòria col·lectiva: l'Exposició de Records de la Sagrada Lluita]», en Kostas Burazelis, Vanguelis Karamanolakis i Stélios Katakis (eds.), *Η μνήμη της κοινότητας και η διαχείρισή της [La memòria de la comunitat i la seva gestió]*. Atenes: Καρδαμίτσας-Ιστορήματα 3: 273-287.
- . 2020. «Από το σκοινί του Πατριάρχη στο Τάμα του έθνους: αναζητώντας το νόημα ενός εορτασμού [De la corda del Patriarca al Vot de la nació: a la recerca del sentit d'una celebració]», *Τα Νέα [Les Notícies]*, 26 de juliol.
- Kuki, Eleni-Argiró. 2016. *Πολιτικές για τον έλεγχο του εθνικού παρελθόντος από το καθεστώς της 21ης Απριλίου: ιστορικές επέτειοι και μνημεία της Επταετίας*

[Polítiques del règim del 21 d'Abril per al control del passat nacional: commemoracions històriques i monuments dels Set Anys]. Atenes: tesi doctoral inèdita.

Kuluri, Khristina. 2020. *Φουστανέλες και χλαμύδες. Ιστορική μνήμη και εθνική ταυτότητα, 1821-1930 [Fustaneles i clàmides. Memòria històrica i identitat nacional, 1821-1930]. Atenes: Αλεξάνδρεια.*

Mikoniatis, Ilias. 1984. «Οι ανδριάντες του Ρήγα και του Γρηγορίου Ε' στα Προπύλαια του Πανεπιστημίου της Αθήνας και το πρώτο κοινό τους [Les estàtues de Rigas i de Gregori V als Propileus de la Universitat d'Atenes i el seu primer públic]», *Ελληνικά [Qüestions gregues]* 35: 355-370.

Orfanidis, Th. 1841. *Τα κατά την εορτήν της 25 Μαρτίου τα κατά την δίκην των εωρτσάντων ταύτην και έμμετρος απολογία Θεόδωρου Ορφανίδου [Els esdeveniments de la festa del 25 de Març segons el judici mateix dels celebrants i una apologia en vers de Theodoros Orfanidis]. Atenes: Impremta d'Ilias Khristofidis «Η αγαθή τύχη [La bona sort]».*

Triandafil·lu, Khristos. 2016. «Βενιζελισμός και εθνικό παρελθόν: Το έργο της Κεντρικής Επιτροπής Εκατονταετηρίδος (1928-1933) [Venizelisme i passat nacional: l'obra de la Comissió Central del Centenari (1928-1933)]», *Μνήμων [Memorialista]* 34: 37-66.